

Ivan Cankar

DESETICA

Majčinska ljubav nije uteha, ona je svetlost.

Simona Vej

Ponekad mračno i teško padne čoveku na dušu tihi nejasni strah, koji mu oduzme svu snagu, svu radost, sve pouzdanje. Gorčine svakodnevnog života odjednom postanu silne, nesnosne; javi se savest, udari po srcu kao čekićem i svi gresi, i oni najmanji, već zaboravljeni, iziđu pred oči. Zašto živeti dalje? Pa sve je, sve, sve je izgubljeno... I bojažljiva ruka dršćući se pruža za rukom posestrimom, plašljivo oko se obazire i traži prijateljski pozdrav.

Taj trenutak nije suđen samo čoveku koji je prešao dug put i već sluti smrt i grob. U najlepše jutro dune hladnoća na dušu, tako da sve misli padnu na tle kao da su od kamena. Zakuca gvozdenim prstom u veselo večer u bučnom društvu; ruka koja je držala čašu klonu, oči se rašire, smeh se sledi na usnama... Tako i dete ponekad iznenada usred mirne igre vrisne, uzdrhti i u nepojmljivom strahu privije se uz majku.

Bilo mi je dvanaest ili trinaest godina; išao sam u treći razred realke. Jednog jesenjeg jutra probudio sam se rano; tek je svitalo, u sobi je bio sumrak. Soba je bila velika, pa ipak mi se toga jutra učinila uska i tesna, sva nabijena i pretrpana stvarima, kao pri selidbi. Uza zidove stajala su četiri kreveta, među njima police za knjige, veliki drveni kovčez i ormani za odelo, na sredini ogroman sto pokriven knjigama i sveskama. Sve je to u sumraku dobilo čudne, izobličene, nekako neprijateljske oblike i činilo utisak neopisive bede i žalosti. Na ostalim posteljama ležali su moji drugovi; svi su još spavali čvrstim jutarnjim snom; lica su im bila vrela, zajapurena, usta poluotvorena. Bili su stariji od mene; već druga godina kako stanujemo i spavamo u jednoj sobi, a ipak im nisam pravi drug; gledali su me popreko, ni sam ne znam zašto. Bili su to seljački sinovi, snažni, bučni, veseli; a u meni je bilo, negde sasvim na dnu, nešto gorko i turobno, što je možda i nehotice izbijalo i u rečima i u očima.

U prozore je udarala kiša, sasvim tiho, kao mekim prstima; lila je već nedelju dana u dugim, tankim mlazevima; to je bila ona kiša koja čoveka rastužuje, čini tupim i zastre mu sve vedre slike a otkriva druge, nepoznate, u sivo ruho zavijene.

Vazduh u sobi bio je težak, zagušljiv, zaudaralo je na ostatke slabe večere, na kišu, na neokupana, znojova tela, na otrovni dah bolesnika.

Sve sam to video i osenio u jednom jedinom trenutku. I svega me je prožeo gorak, nemilosrdan bol. Taj teški, otrovni zadah u sobi učinio mi se odjednom kao slika i obeležje moga života. Čitavoga života, od prvih žalosnih uspomena pa do kraja, daleko u bezdanu budućnost koju sam jasno video pred sobom. Toliko me je bilo strah da sam se jedva usuđivao da dišem; ležao sam potpuno mirno, očiju široko uprtih u sumrak. To je bilo kao u snu, kad čovek u jednom jedinom trenutku preleti godine i decenije – sve je to jedna jedina slika, u jednom jedinom okviru, a lica hiljadu, razrogačene oči gledaju ukočeno, kao iz večnosti. Svi gorki časovi

realka – srednja škola u kojoj su se pretežno učile prirodne nauke. Trećem razredu realke danas odgovara sedmi razred osnovne škole

turoban – neraspoložen, natmuren

se vraćaju i srce ih u sećanju oseti devet puta teže nego što ih je osetilo prvi put. Sećanje ide daleko, odgrće sve zavese. Sećao sam se događaja koji su se desili kad sam tek prohodao i kad su me još oblačili u dugačku nespretnu suknjicu. Vratile su se večeri kad bih zaspao uplakanih očiju; vratila su se jutro kad sam se budio ne otvarajući oči da ne bih video dan, da ga nikada više ne bih video. Potištenost se prelila u očajanje, u nemi užas pred životom, u saznanje da put nezadrživo vodi nizbrdo, u bezdanu dubinu, i da nema spasa. Nisam mogao ni da jeknem, ni da zajecam; srce mi je nešto stezalo nemilosrdnom silom.

Gazdarica je ušla u sobu.

„Dečaci, ustajte!”

Bila je velika i debela, podbula lica; bojava sam je se kao nečeg neprijateljskog, zloradog; ona je to, verovatno, i znala, jer ni ona mene nije volela. A toga jutro bila mi je još strašnja, ogromna kao planina, mračna i tuđa; uzdrhtao sam kad me je ošinula malim sivim očima, i brzo sam ustao.

Bilo mi je hladno dok sam se oblačio; i gladan sam bio; nisam imao doručak, dok su ga ona trojica imala; iz kuhinje je prijatno mirisala kafa. Kod kuće sam rekao da ujutru dobijam kafu tamo negde u Šenpeterskoj ulici, a to nije bilo istina. Postalo mi je teško i čudno kad sam na stolu ugledao velike, pune šolje, iz kojih se slatko i toplo pušilo; pored svake šolje bio je komad belog hleba sa porumenelom, dobro pečenom korom, koja rška pod zubima.

„Šta bih sad i kuda bih?”, pomislio sam. Kod kuće nisam mogao da ostanem, a ne bih ni mario; radije bih u ponoć išao u mrtvačnicu. U prozor je tiho udarala kiša. Kad bih samo pola sata išao ulicama, bio bih mokar do kože i svi bi znali u čemu je stvar. A škole me je bilo strah; učenje mi nije zadavalo brige, ali tamo mi je sve bilo tuđe, neljubazno; stajao sam pred nastavnikom kao razbojnik pred sudijom.

S knjigama pod pazuhom iziđoh na ulicu. Vlaga se odmah uvuče u cipele i stresoh se od zime. Kiša mi je sipala u lice, knjige sam sakrio pod kaputić. Ulice su bile sumorne, sive; sve je bilo sivo, kuće, ljudi, misli, sav svet; trotoar je bio klizav, po ulicama su se skupljale i razlivale velike bare; kad bi prolazila kola, prskalo je na obe strane i ljudi su se sklanjali; neba nije bilo, siva magla visila je do mokrih krovova. Ljudi koje sam sretao bili su svi mrki, nepristupačni, kao da u glavi skrivaju mračne misli, ružne brige, žurili su kraj mene, svi su gledali u zemlju.

Nisam išao pravo prema školi, još je bilo suviše rano. Išao sam ulicama, a nisam gledao nikuda, niti sam što tražio. Katkad su iz otvorene pekarnice zamirisale tople sveže zemičke, one zlatnožute; jedanput zarskaš, pa je nestane. Kiša je tiho padala; iz oluka po uglovima je curilo, bare su rasle, prekrivale ulice od trotoara do trotoara; čim bih koraknuo, šljapnulo bi i voda mi je u cipelama brizgala već između prstiju.

Školska zgrada bila je vrlo visoka i vrlo gospodstvena; bio sam pred njom kao prosjak pred dvorcem. Prozori su gledali mrko i strogo kao učitelji. Kad sam ušao u predvorje, oborio sam glavu i bilo mi je teško. Tako bi čovek ušao u hram neprijatelja, ruku svezanih na leđima, sav bedan i ponižen. Noge su mi bile teške, išao sam polako po stepenicama, pognut, kao što idu starci.

U učionici je bilo vrlo toplo, ali mirisalo je tuđe, neprijatno, sam bog zna kako, kao posle reči „Ruhe!” Kad čovek ugleda te uredno i brižljivo poređane klupe, najednom više nije čovek nego đak i broj u prozivniku. Bol ti kljuje u srcu, bije u potiljak – a ti misli kad li je rođen Klopštok.

zemička – hlepčić od belog pšeničnog brašna

Ruhe (na nemačkom) – mir

Klopštok – nemački pisac iz XIX veka

Nisam uopšte znao koji je nastavnik na času ni šta govori; čitavo vreme samo jedna misao bila je u meni: „Ama završi već jednom, to ionako nije ništa; prestani!” – Kraj mene je sedeo moj debeli drug, sin ljubljanskog krčmara, i bez prestanka jeo. Sakrivao se iza širokih leđa onoga ispred sebe i jeo. Imao je okruglo, zadržalo lice i zle, tvrđičke oči; debele ruke bile su mu većito masne, jer je samo jeo i jeo. Meni je u grudima bilo suvo i prazno, jezik mi je bio krut.

U deset, za vreme odmora, svi su otišli da kupe kobasice kod vrataru ili da se jure po dvorištu. Ja nisam znao kuda bih. U srcu me peklo što sam sâm, sasvim sâm. Najradije bih uzviknuo, mada sam bio dete: „Bože, daj da umrem!”

Priđe mi drug i reče: „Hej, imaš pismo!”

Zaista, na tabli je bilo napisano moje ime. Pođoh vrataru teškim, umornim koracima, kao starac.

Kad sam primio pismo, ruke su mi drhtale i sakrio sam se kod prozora da nijedno nedostojno oko ne vidi to sveto pismo. Krupna, draga, nevesta slova pokazivala su majčinu ruku. Otvarao sam ga polako, i vrlo čudno, na srcu mi je bilo i radosno i teško. Unutra su bila ona ista krupna, teška, nevesta slova: „Dragi sine!” Jer mati je tek od nas dece naučila da piše: da se ne bi stidela. Kad sam raširio pismo, nešto zveknu na pod; sagoh se i uzeh; bila je desetica.

Ona tanka, izlizana, srebrna desetica, kakvih već odavno nema. Kad sam je uzeo u ruku, obuzelo me blaženo osećanje. Sve je uzdrhtalo, zatalasalo se u meni, podiglo me uvis, kao u plamenu ljubavi. Video sam onu dragu, uvelu, drhtavu ruku koja je među prstima držala poslednju deseticu i najzad je spustila u pismo. Jer desetica je bila poslednja, to sam znao, kao da je na njoj bilo zapisano.

Sakrio sam se sasvim u kut da me niko ne bi video. Iz srca, iz grudi, iz čitavog tela provalio je plač, tresao me kao u groznici. Ali kad sam se stepenicama vraćao u učionicu, bilo je u meni svetlo, svetlo. Mati je iz daljine videla moj bol, i smešeci se pogledala na mene, kao što bi pogledalo samo drago sunce. I gle, čudo božje, zaista su se oblaci rasturili i veselo sunce zasjalo je kroz prozor.

Majke više nema, a ni onih starih desetica, i dani su sada prazni i pusti sve do noći.

Sa slovenačkog jezika prevela Dora Pilković Maksimović

Иван Цанкар (1876–1918), slovenački pripovedač, romansiјer и драмски писац. Рођен у Врхники. Већи део детињства проживео у сиромаштву. Писао је кратке приче – цртице, приповетке, романе, драме. Најпознатија дела: *Грех*, *Шољица кафе*, *Слуја Јернеј* и *њејово љраво*, *Домовино*, *џи си као здравље*, *На кланцу*, *Краљ Беџајнове*, *Слује* и др.

desetica – novčić, deseti deo forinte, starog austrijskog novca

- ❁ Покушај да протумачиш о каквим болним животним искуствима говори приповедач (наратор) у уводном делу приче. Чију душу разгрће?
- ❁ Чега се присећа јунак ове приче?
- ❁ Он живи у тешким условима, суочен са сиромаштвом. Потражи делове текста из којих то можеш да закључиш.
- ❁ Како се дечакова немаштина одражава на однос са другом децом? Прати речи којима су описана његова осећања и мисли од тренутка када се буди до уласка газдарице у собу. Поређај те речи оним редом којим се јављају у причи. Ми ћемо ти помоћи, а ти настави: **бол, страх, потиштеност...** Шта запажаш?
- ❁ Како дечак доживљава школу? Којом стилском фигуром је остварен сликовит приказ његових осећања према школи? Издвој реченицу која исказује врхунац дечаковог очајања. Када се његово расположење мења?
- ❁ Шта је, према твом мишљењу, важно за срећу у животу? Какву улогу у томе имају нама блиске и драге особе?
- ❁ Описи природе испуњавају велики део приче. Какву функцију имају ти описи?

Приповедање у првом лицу

У жељи да успостави непосреднији однос према догађајима и ликовима, приповедач прича **у првом лицу** (једнине). Стиче се утисак да се то о чему прича баш њему дешава. Он је истовремено и учесник у догађајима.

Дескрипција

Запазио/ла си да у причи *Десеџица* има много описа. Прочитај поново следећи одломак.

Била је велика и дебела, њобула лица; бојао сам је се као нечеј нејријашељској, злурадој; она је њо, веровајно, и знала, јер ни она мене није волела. А њоја јуџра била ми је још сџрашњија, ојромна као џланина, мрачна и џуђа; уздрхџао сам кад ме је ошинула малим сивим очима, и брзо сам усџао.

Дескрипција (опис) је приказивање природе, људи и појава које се запажају чулима, и указивање на карактеристичне појединости или особине.

Пејзаж

Пејзаж је сликовити опис природе, стварног или измишљеног предела.

Ентеријер

Ентеријер – унутрашњост неке просторије (собе) или грађевине; приказивање унутрашњости уопште (на слици, филму и сл.). Пронађи у причи примере за ентеријер.